

Wielka Transformacja Ustrojowa ChRL w Dobie Światowego Neoliberalizmu

Autor: Karolina Górka

Współczesna debata międzynarodowa skoncentrowana wokół ekspansywnej roli, jaką odegrał neoliberalizm i związany z nią nurt gospodarczy był uważany za główny czynnik sprawczy, który doprowadził do ogólnoświatowej recesji gospodarczej w 2008 roku. Świat w pierwszej dekadzie XXI wieku, w obliczu narastających problemów społeczno-ekonomicznych, głównie w krajach kontynentu północno-amerykańskiego oraz grupy państw PIGS (Portugalia, Włochy, Grecja, Hiszpania), został bowiem zmuszony do podjęcia działań mających na celu rewizję fałszywych założeń neoliberalnych wzorców w sferze szeroko pojętej ekonomii¹.

Lata 1978-1980 będą wspomniane jako okres rewolucyjnego zwrotu w świecie rozwiniętego kapitalizmu. Globalny kryzys podważył wszelkie dogmaty polityki neoliberalizmu, proklamowanej przez świat jako jedyna słuszna ścieżka wyjścia z bolączek XX wieku. Droga wytyczona przez partie konserwatywne, dzięki przejęciu władzy w Wielkiej Brytanii przez Margaret Thatcher w maju 1979 roku, zakładała ograniczenie możliwości związków zawodowych oraz zakończenie trwającej od dziesięcioleci stagnacji gospodarczej. Rok później, władzę w Stanach Zjednoczonych objął Ronald Reagan i to właśnie jego osobie przypadł zaszczyt wprowadzenia kraju na ścieżkę rozkwitu gospodarczego. Śmiało można rzec, że te dwa niczym szczególne wydarzenia stały się wówczas źródłem rewolucji neoliberalnej, która ogarnęła świat, bezpowrotnie zmieniając jego oblicze².

W latach 80. doszło do serii wydarzeń, które obnażyły rynkowy fundamentalizm i neoliberalną ortodoksje. W 1974 roku laureatem Nagrody Nobla został austriacki ekonomista, Friedrich August von Hayek znany z obrony polityki wolnorynkowej. Dwa lata później przyznano ją również Miltonowi Friedmanowi. Przewrót dokonany w Międzynarodowym Funduszu Walutowym, Banku Światowym oraz uchwalenie

---

¹ M. Walkowski, *Chiński Model Rozwoju Społeczno-Gospodarczego i Jego Potencjalna Adaptacja w Europie*, [w:] *Przegląd Strategiczny* nr 10, Poznań 2017, str. 335.

² D. Harvey, *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, Warszawa 2008, str. 7 - 12.

konsensusu waszyngtońskiego, stworzyły podstawę prawną do szerzącego się procesu globalizacji ekonomicznej na modłę Stanów Zjednoczonych³.

Proces globalizacji zapoczątkowany w latach 80. wyrażał “najwyższe stadium internacjonalizacji życia gospodarczego”⁴. Przeobrażenia poczęte w sferze gospodarczej, zwróciły swój kierunek ku realizacji wielonarodowej strategii globalnej, opartej na wielosektorowej współpracy międzynarodowej. Przesunięcie uwagi światowych korporacji na szeroko pojętą integrację oraz budowę międzynarodowych sieci kontaktów stworzyły sytuację narodowej współzależności⁵.

Światowa ekspansja “demokracji liberalnej” stała się podstawą realizacji wspomnianego podczas kampanii wyborczej George’a W. Busha w 2000 r. planu budowy “współczesnego społeczeństwa” na miarę XXI wieku. Wówczas wypowiedział on zdanie, którego nie byłby w stanie przytoczyć, żaden europejski polityk: "Nasz naród został wybrany przez Boga i wyznaczony przez historię, aby być wzorem dla świata"⁶. Objęcia rządów w Białym Domu przez George’a W. Busha stały się współbieżną konsekwencją nastania rządów neokonserwatystów. Dyskurs obrany wówczas przez frakcję panującą, zakończył katastrofą polityczną i gospodarczą, ale również wojskową (ekspansja demokracji do Iraku i Afganistanu) światowy fundamentalizm rynkowy oraz neoliberalny dogmatyzm⁷.

Kryzys kapitalizmu nie był spadkiem po komunizmie. Przeobrażenia o tak szerokim zasięgu zostały wywołane przez sam system⁸. Do dnia dzisiejszego przychodzi nam płacić horrendalną cenę za wiarę w tzw. “niewidzialną rękę rynku”. Jednakże, ciężko jest przewidzieć przyszłość i skutki jakie za sobą przyniesie. Prawo Murphy’ego głosi, iż “sprzyjające okoliczności znajdują się zawsze na innej drodze”. Warto w tym miejscu zadać pytanie, kto wówczas przy proklamowanym przez świat dyskursie neoliberalizmu, podążył własną ścieżką i na przekór wszystkim obudził się z wieloletniego snu? Kto, powrócił na światową scenę polityczną, mimo wewnętrznego chaosu polityczno-gospodarczego, spowitego wojną domową i destrukcyjną działalnością rządów rewolucyjnych?

---

³ H. Chołaj, *Powrót olbrzyma w zglobalizowanym świecie*, Warszawa 2011, str. 18-22.

⁴ Ibidem, str. 23.

⁵ Opracowanie własne Piotra Maślocha, *Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji*, [w:] *Przedsiębiorczość a Współczesne Wyzwania Cywilizacyjne*, nr. 1, Kraków 2005, str. 21.

⁶ <https://www.wprost.pl/tygodnik/90314/Latarnia-wolnosc-Reagana.html>.

⁷ H. Chołaj, *Powrót olbrzyma w zglobalizowanym świecie*, Warszawa 2001, str. 24-27.

⁸ Źródło: *The Crisis And What To Do About It*, „New York Review of Books”, 4 grudnia 2008.

Jak pisze Henryk Chołaj, “przebudzenie się Chin (powrót olbrzyma) jest zjawiskiem bardzo złożonym, łączącym w sobie skutki udanej transformacji ustrojowej, odznaczającej się gradualizmem, z dynamiką industrializacji i wielu elementów postindustrializacji. Jej dynamika nie była napędzana przez wolę zerwania z przeszłością, lecz przez wolę przeprowadzenia modernizacji”⁹. Kryzys podważył dogmat świata jednobiegunowego i zwrócił się w kierunku budowy świata wielobiegunowego. Ogólnoświatowa gospodarka obecnie składa się z trzech filarów: Ameryka Północna (ok. 25 %), Europa (ok. 20%) oraz Azja (ponad 32%). Według danych, opracowanych przez Henryka Chołaję, wynika iż światowy wzrost PKB opiera się głównie za pośrednictwem państw kontynentu azjatyckiego, w szczególności Chin oraz Indii ¹⁰.

Koniec lat 80. zakończył bowiem supremację Zachodu oraz pojęcie światowej hegemonii. Otwarcie świata na transformacyjną działalność sił rynkowych oraz finansowych przygotowały sposobność na “chińskie wejście smoka” na międzynarodową scenę polityczną oraz tym samym osiągnięcie przez Chiny statusu drugiej, czołowej potęgi gospodarczej, zaraz po Stanach Zjednoczonych ¹¹.

Neoliberalny zwrot wywołał bowiem autentyczny wstrząs i powszechną chęć zmian w szeregach komunistycznej partii Chin. Epicentrum motywów, skłaniających ówczesne władze do “socjalistycznej” modernizacji należy szukać w powszechnym przekonaniach o narastającym “dystansie cywilizacyjno-technologicznym”, nastalym między Państwem Środka a światowymi potęgami gospodarczymi. Prowadzona od stuleci polityka izolacjonizmu ograniczyła wszelkie stosunki dyplomatyczne z innymi państwami, tym samym poskramiając ambicje rządzących elit w imperialnych dążeniach. Projekty społeczno-gospodarcze przeprowadzane na przestrzeni lat miały wszakże urzeczywistnić te marzenia, niestety przyniosły one odwrotne skutki - Państwo Środka zostało bowiem “pogrążone we śnie” na następne 20 lat ¹².

W obliczu politycznych bolączek związanych ze śmiercią Mao Zedonga w 1976 roku oraz nastącej wieloletniej stagnacji gospodarczej, proreformatorska klasa polityczna pod wodzą Denga Xiaopinga ogłosiła w grudniu 1978 roku program reform gospodarczych¹³.

---

⁹ H. Chołaj, *Powrót olbrzyma w zglobalizowanym świecie*, Warszawa 2001, str. 9.

¹⁰ Ibidem, str. 23.

¹¹ D. Harvey, *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, Warszawa 2008, str. 165-166.

¹² W. Dziak, M. Burdelski, *Chiny. U Progu XXI wieku*, Toruń 1997, str. 93.

¹³ D. Harvey, *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, Warszawa 2008, str. 164.

Program “czterech modernizacji” obejmował bowiem rolnictwo, przemysł, obronę narodową oraz naukę i technikę¹⁴. Modernizacje miały opierać się na trzystopniowym planie rozwojowym w oparciu o zamysł zmarłego już Zhou Enlaia. Pierwszy etap miał obejmować okres 1981-1990, w założeniach przeznaczony czas miał bowiem rozwiązać wszelkie problemy związane z zaopatrzeniem w żywność oraz odzież, przy jednoczesnym progresie gospodarczym. Drugi okres przewidziany na lata 1991-2000 miał przynieść ogólny dobrobyt i życie w pełnym dostatku ludności chińskiej. Kompleksowa modernizacja społeczeństwa przewidziana była wówczas w trzecim etapie, który swoje ramy czasowe określił na lata pierwszej dekady XXI wieku¹⁵.

W 1979 roku podjęto decyzję o likwidacji maoistowskich ludowych komun oraz dokonano rozdzielania zajętych wcześniej terenów między lokalnym chłopstwem, na podstawie umów dzierżawczych. Stanowiły one podłoże prawne, dzięki któremu poczęto pierwsze kroki ku decentralizacji sfery gospodarczej. Państwo umożliwiło klasie chłopskiej podejmowanie wszelkich inicjatyw produkcyjnych i gospodarczych wykraczających poza obszary rodzinnych prowincji. Prawo uwzględniało przede wszystkim zrzeszanie się chłopów w większe spółki produkcyjne, swobodę w obrocie ziemiopłodem na rynku zbytu oraz zniesiono wszelkie ograniczenia geograficzne, które wiązały społeczność wiejską z rodzimym miejscem zamieszkania¹⁶.

Reformy w sferze rolnictwa doprowadziły do szybkiego wzrostu produkcji rolnej. Konsekwencją tych pozytywnych zmian stała się konieczność rozbudowy sieci transportowej, która skreśliła wieloletni dogmat izolacji wsi od reszty społeczeństwa. Ważnym elementem reformy obszarów wiejskich stała się konieczność inwestycji państwa w sferę przemysłu lekkiego, który miał głównie funkcjonować na potrzeby lokalnego rolnictwa (tzw. drobny przemysł przedsiębiorstw spółdzielczo-zadaniowych)¹⁷.

W pierwszym etapie reformacji przemysłu znaczącą rolę odegrały zmiany przeprowadzone w systemie zarządzania państwowymi przedsiębiorstwami. Kadry menadżerskie miały bowiem dysponować częścią wypracowanych dochodów na podstawie

---

¹⁴ T. Kowalik, *Systemy gospodarcze. Efekty i defekty reform i zmian ustrojowych*, Fundacja Innowacja, Warszawa 2005, str. 222.

¹⁵ E. Kajdański, *Chiny*, Warszawa 2011, str. 64.

¹⁶ W. Dziak, M. Burdelski, *Chiny. U Progu XXI wieku*, Toruń 1997, str. 95 -96.

¹⁷ D. Dębicka, *Reformy Deng Xiaopinga i ich wpływ na gospodarkę współczesnych Chin*, [w] red. Pisma Humanistyczne 9, Warszawa 2013, str. 146.

tw. umowy o odpowiedzialności¹⁸. Przekształcono wielkie państwowe koncerny w mniejsze zakłady pracy - z przewagą jedno - dwuosobowych jednostek, oferujących szeroki wachlarz usług. Osoby wchodzące dopiero na rynek pracy podejmowały się zarządzania powstałymi zakładami pracy. Robotnicy zaś zatrudnieni wcześniej, mieli możliwość korzystania z przywilejów ograniczonej mobilności zawodowej. Zastosowano szereg praw, mających zakończyć okres przypisywania jednostek do rodzinnych wspólnot gospodarczych. Oczywiście w dalszym ciągu państwowe koncerny odgrywały główną rolę w napędzaniu państwowej gospodarki, jednakże konkurencja ze strony zakładów miasteczkowo-wiejskich, biorących coraz to większy udział w krajowej produkcji, zmusiła koncerny do zwiększania produkcji¹⁹. Porzucono także dożywotnie umowy o pracę, na które składały się gwarantowane dobra pracownicze w postaci: żywności, mieszkania, pełnego zatrudnienia oraz emerytury. Zreformowano również system cenowy, wprowadzając tzw. „system podwójnych cen”. Wypracowane przez dane przedsiębiorstwo nadwyżki cenowe, mogły być sprzedawane po rynkowych cenach, a nie sztywno ujętych stawkach, według systemu państwowego²⁰.

W latach 1984 - 1988 znaczącym posunięciem władz chińskich, stanowiło przyznanie południowym prowincjom Guangdong i Fujian pełni praw dotyczących handlu międzynarodowego oraz swobodę w utworzeniu specjalnych stref ekonomiczno-technologicznych w obrębie czternastu miast portowych, głównie w Shenzhen, Zhuhai, Shantou i Xiamen²¹.

Podobna koncepcja powołania obszarów stanowiących bazę rozwojową oraz eksportową, miała miejsce na początku lat 60. Niestety projekt ten nie został zrealizowany przez ówczesne władze, zbraniające się od jakiegokolwiek ingerencji w proklamowanym przez siebie systemie polityczno-gospodarczym. Jednakże pod kierownictwem Denga Xiaopinga, pragmatyczna partia Chin zastosowała szereg ustępstw, które znacząco odbiegały od wcześniejszych założeń socjalistycznych. Całą ideę uruchomienia specjalnych stref ekonomicznych, stanowiła produkcja. W całości postawiono na eksport z wykorzystaniem „zagranicznego kapitału i technologii - przedsiębiorstwa

---

¹⁸ W. Dziak, M. Burdelski, *Chiny. U Progu XXI wieku*, Toruń 1997, str. 96.

¹⁹ J. Fenby, *Chiny. Upadek i Narodziny Wielkiej Potęgi*, Kraków 2009, str. 737.

²⁰ W. S. Morton, C. M. Lewis, *Chiny. Historia i kultura*, Kraków 2007, str. 266.

²¹ W. Dziak, M. Burdelski, *Chiny. U Progu XXI wieku*, Toruń 1997, str. 96.

zlokalizowane w strefach miały zapewnić napływ dewiz, nie stanowiąc przy tym zagrożenia dla zakładów krajowych”²².

Jak pisze Kazimierz W. Krupa, uruchomiono również dwie nowe formy współpracy w ramach ogólnej polityki free zone. Były to: Ningbo Daxie Development Zone proklamowanej w roku 1993 przez China International Trust i Investment Corporation oraz Suzhou Industrial Park uruchomiony w roku 1994 - jako wspólnie wypracowane przedsięwzięcie pomiędzy Singapurem a Chinami. Na terenie Chińskiej Republiki Ludowej funkcjonowały łącznie 54 strefy ekonomiczne²³.

Warto nadmienić, że zmiany miały również miejsce w sferze politycznej. Projekt reform w szeregach komunistycznej partii Chin miał bowiem opierać się dawnym “programie stałej wymiany pokoleń rządzących elit” - tzw. “tradycyjnej budowie merytokracji”. Założenie programowe miały polegać na cyklicznej wymianie sztabu partyjnego na coraz to nowszą i lepiej wykształconą formację²⁴.

Można zaryzykować stwierdzenie, iż proklamowana przez współczesne władze ChRL polityka zbliżona jest do projektu reżimu autorytarnego, opartego na niepodważalnej kontroli aparatu partyjnego. Jednakże, w sferze gospodarczej blisko jej do proeuropejskiego modelu kapitalistycznego²⁵.

Jak pisze David Harvey: “nigdy nie dowiemy się na pewno, czy Deng był od zawsze skrytym <zwolennikiem drogi kapitalistycznej> (wyrażenie Mao z czasów rewolucji kulturalnej) czy też reformy były po prostu desperackim posunięciem, mającym zapewnić Chinom bezpieczeństwo gospodarcze i podnieść ich prestiż w obliczu wzbierającej fali kapitalistycznego rozwoju innych krajów Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej”²⁶. Faktem jest, że w 1979 roku podczas przemówienia na Partyjnym Forum Teoretycznym KC KPCh, Deng wzywał do nasilenia propagandy “Czterech Podstawowych Zasad”, które miały towarzyszyć wprowadzanym modernizacją. Chiny miały bowiem podążać drogą socjalizmu,

---

²² D. Dębicka, *Reformy Deng Xiaopinga i ich wpływ na gospodarkę współczesnych Chin*, [w:] red. Pisma Humanistyczne 9, rok wydania 2013, str. 148.

²³ K. W. Krupa, *Ekonomiczne i technologiczne strefy rozwoju Chin (kwantyfikacja, stratyfikacja, metodyka)*, Prace Komisji Geografii Przemysłu nr. 17, Warszawa-Kraków 2011, str. 87.

²⁴ M. Walkowski, *Chiński Model Rozwoju Społeczno-Gospodarczego i Jego Potencjalna Adaptacja w Europie*, red. Przegląd Strategiczny 2017, nr. 10, str. 337-338.

²⁵ H. Chołaj, *Powrót Olbrzyma w Zglobalizowanym Świecie*, Warszawa 2011, str. 63.

²⁶ D. Harvey, *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, Warszawa 2008, str. 164

po drugie - dyktaturą proletariatu, po trzecie - pod wodzą partii, oraz po czwarte - drogą ideologii marksizmu-leninizmu-myśli Mao Zedonga ²⁷.

Historia sukcesywnej transformacji systemowej o tzw. “specyficie chińskiej”, dobrze jest znana światu. Ład wypracowywany przez dekady powojennej gospodarki światowej runął bowiem w jednej chwili, obnażając tym samym ideologię trzech błędnych projektów XX wieku: socjalistycznego, neoliberalnego oraz w ostateczności poglądu neokonserwatywnego ²⁸. Kryzys XXI wieku, porównywalny często do Wielkiego Kryzysu lat 1929-1933, stał się bowiem czynnikiem, który pobudził do “pogoni za światem” uśpionego od dekad olbrzyma. Nasuwa się pytanie, czy możliwy jest fakt, iż model socjalizmu na modłę chińską jest jedyną słuszną drogą ideologiczną XXI wieku? Chiny stały się bowiem jednym z głównych beneficjentów procesu globalizacji.

Konsekwencją otwarcia się Państwa Środka na świat zewnętrzny, stały się masowe emigracje Chińczyków na renomowane uczelnie państw Zachodu, głównie do: Stanów Zjednoczonych, Japonii oraz czołówki państw europejskich ²⁹. Pół miliarda chińskich pracowników zasiliła światowy rynek pracy. Zagraniczni inwestorzy skierowali swoje inwestycje w rejony chińskich stref ekonomiczno - technologicznych, tym samym tworząc miliony nowych miejsc pracy. Przeprowadzone w tym sektorze zmiany i otwarcie Państwa Środka na zagraniczny kapitał, wyprowadziło wielu chińskich obywateli ze skrajnej nędzy ³⁰.

Chińska mentalność wypracowana przez lata zmagania się z głodem i wszechogarniającą wojną domową, nauczyły Chińczyków oszczędności i ciężkiej pracy. Przeciętny Amerykanin zarabia około 40 000 tys. dolarów rocznie. Natomiast dla porównania, chiński pracownik zarabia dziesięć razy mniej, z czego jest w stanie zaoszczędzić 30% swojego dochodu. Taki obrót spraw sprawia, że zachodni rynek oblegany jest przez chińskich pracowników, pozbawiając tym samym wielu Amerykanów i Europejczyków miejsca pracy ³¹.

Chińska Republika Ludowa stała się nie lada wyzwaniem dla zachodnich koncernów. Rosnąca popularność negatywnych komentarzy, towarzyszących chińskiemu cudowi gospodarczemu, podsycała niepewność społeczeństw, “których wiedza na temat Chin kończy

---

²⁷ Fragmenty przemówienia na Partyjnym Forum Teoretycznym z 30 marca 1979 r. [w:] Deng Xiaoping, *Chińska droga do socjalizmu*, Warszawa 1988 str. 99-127.

²⁸ H. Chołaj, *Powrót Wielkiego Olbrzyma w Zglobalizowanym Świecie*, Warszawa 2011, str. 32-33.

²⁹ W. Dziak, M. Burdelski, *Chiny u progu XXI Wieku*, Toruń 1997, str. 96.

³⁰ H. Chołaj, *Powrót Wielkiego Olbrzyma w Zglobalizowanym Świecie*, Warszawa 2011, str. 22

³¹ Ibidem.

się zazwyczaj na istnieniu Wielkiego Muru, kurczaka w cieście i bambusowych pałeczek”³². Szeroki wachlarz krytyki, wystosowany przez społeczeństwa zachodu, zarzuca Chinom nie przestrzeganie praw człowieka oraz podstawowych założeń państwa o ustroju demokratycznym. Wiara w popularny przesąd, iż najważniejszym czynnikiem wpływającym na sukcesywną przemianę systemowo - ustrojową jest wolność polityczna - doprowadziła do sytuacji, gdzie niepozorne państwa wschodzące, rozpoczęły kształtować współczesny ład gospodarczy³³.

Bibliografia

Prace Zwarte

1. D. Harvey, *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, Warszawa 2008.
2. H. Chołaj, *Powrót olbrzyma w zglobalizowanym świecie*, Warszawa 2011.
3. W. Dziak, M. Burdelski, *Chiny. U Progu XXI wieku*, Toruń 1997.
4. T. Kowalik, *Systemy gospodarcze. Efekty i defekty reform i zmian ustrojowych*, Fundacja Innowacja, Warszawa 2005.
5. E. Kajdański, *Chiny*, Warszawa 2011.
6. J. Fenby, *Chiny. Upadek i Narodziny Wielkiej Potęgi*, Kraków 2009.
7. W. S. Morton, C. M. Lewis, *Chiny. Historia i kultura*, Kraków 2007.
8. P. Sokala, *ChRL w Procesie Redefinicji Porządku Międzynarodowego w Azji Wschodniej*, red. M. Pietrasiak i D. Mierzejewskiego, *Chiny w Stosunkach Międzynarodowych*, Łódź 2012.
9. Deng Xiaoping, *Chińska droga do socjalizmu*, Warszawa 1988.

Źródła Internetowe

1. <https://www.wprost.pl/tygodnik/90314/Latarnia-wolnosci-Reagana.html>.

Czasopisma Naukowe

1. Piotra Maślocha, *Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji*, [w:] *Przedsiębiorczość a Współczesne Wyzwania Cywilizacyjne*, nr. 1, Kraków 2005.
2. K. W. Krupa, *Ekonomiczne i technologiczne strefy rozwoju Chin (kwantyfikacja, stratyfikacja, metodyka)*, [w:] *Prace Komisji Geografii Przemysłu* nr. 17, Warszawa-Kraków 2011.
3. D. Dębicka, *Reformy Deng Xiaopinga i ich wpływ na gospodarkę współczesnych Chin*, [w] red. *Pisma Humanistyczne* 9, Warszawa 2013.
4. M. Walkowski, *Chiński Model Rozwoju Społeczno-Gospodarczego i Jego Potencjalna Adaptacja w Europie*, [w:] *Przegląd Strategiczny* nr 10, Poznań 2017.

---

³² P. Sokala, *ChRL w Procesie Redefinicji Porządku Międzynarodowego w Azji Wschodniej*, red. M. Pietrasiak i D. Mierzejewskiego, *Chiny w Stosunkach Międzynarodowych*, Łódź 2012, str. 17.

³³ Ibidem.